

Dvoj pohled

Každá podobnosť je čiste náhodná, a teda skutočná

Odchádza z firmy, ale ešte všetko nevybavil, už mal byť na stretnutí s priateľmi, ale ešte na ulici dáva sekretárke pokyny, hrozne sa ponáhľa, prechádza od jednej veci k druhej a medzi rečou povie: „Vo veciach reklamy žiadna lož neexistuje, iba účelové prehánanie.“ V tej chvíli to vyznieva ako jeden z bonmotov, ktorými sa tento vždy elegantný, príjemne pôsobiaci a bezpochyby úspešný muž obrnil proti únavným vážnostiam života. Je zrejmé, že ako syn, ako manžel, ako dvojnásobný manžel a ex-manžel, ako priateľ a spoločník mohol zatiaľ plynulo nadväzovať na svoje skúsenosti reklamného odborníka a ignorovať hranice oddeľujúce pravdu od nepravdy a lži. Stačilo mu, ak sa pohyboval vo sfére pravdepodobného. Keby mu v tom nebránila nedôvera k pátosu vyznaní každého druhu, mohol by z toho vyťažiť svoje krédo: verím tomu, čo je pravdepodobné a účelné. Stačí sa naňho pozrieť, aby sme pochopili, že zatiaľ sa mu to v živote osvedčovalo. Určite nikdy necítil potrebu venovať svoje sily úmornému hľadaniu pravdy, nezamýšľal vstúpiť medzi bojovníkov za poznanie skutočného sveta; namiesto toho vo svojom profesionálnom i súkromnom živote účelne rozširoval svet pravdepodobného. Tam, na rozhraní medzi pravdou a nepravdou sa pohodlne zariadil a v pološere pravdepodobného užíva svoje dni. Že žije v ilúzii? Že všetko opravdivé, lásku, bolesť, nádej a vášeň premenil na drobné pôžitky, nepoznajúc ich skutočnú veľkosť? A čo, keď je práve táto veľkosť a táto skutočnosť ilúziou? Čo, keď je viera v pravdu jedným z našich predsudkov a „prirodzená“ túžba po pravdivom poznaní prejavom márnomyseľnej ambície poučać a ovládať? Na každú pripomienku hodnôt opravdivého, skutočného a prirodzeného vyznávač účelných pravdepodobností pohotovo odpovedá strelami paradoxov a aforizmov. V prvom rade však na ne odpovedá svojím životom, v ktorom za dôvtipné polopravdy dostáva pôžitky príjemného spôsobu existencie. Je príjemné žiť pod ochranou pravdepodobného, je účelne priať z neho svoje siete a nestarať sa o krutú pravdu.

Stačí však jeden nečakaný zvrat a náš reklamný odborník sa dostáva do situácie, keď sa proti presile pravdepodobných lží bude musieť brániť nepresvedčivo znejúcimi argumentmi, ktorých jedinou prednosťou je ich pravdivosť. Keď údajná pani Townsendová pred policajnými vyšetrovateľmi hovorí o tom, že deň predtým prišiel k nim na večierok v trochu povznesenej nálade a zakrátko stade v stave úplnej opitosti odišiel, obviňuje ju z lži a bezúspešne sa pokúša dokázať pravdu. Akoby ho v tej chvíli opustila viera v účelnú pravdepodobnosť. Terén, po ktorom doposiaľ chodil s takou istotou, sa preboril, tkanivo pravdepodobností sa pretrhlo a on sa prepadol do priestorov, kam ho nikto nie je ochotný nasledovať. Darmo im všetkým hovorí, ako to v skutočnosti bolo, nikto mu neverí, je to veľmi nepresvedčivé, pre jedných ostáva byť nebezpečným agentom, ktorého treba zlikvidovať, pre druhých zasa opilcom, ktorý si vymyslel nejakú historku, aby zamaskoval svoje delikty.

Teda presvedčivo znejúce lži proti nepresvedčivej, slabej pravde. Z tejto expozície by sa dal rozvíjať príbeh neoblomného hľadania a dokazovania pravdy. Poznáme to: na jednej strane mohutná mašinéria produkujúca falošné stopy, krivé svedectvá, úradníkov, ktorí sú skorumpovaní alebo hlúpi, najčastejšie obidvoje; pod náporom násilia, hrozieb a úplatkov miznú svedkovia, strácajú sa dôkazy, kruh podozrenia sa zužuje. Proti tomu všetkému ten, ktorý má na svojej strane iba pravdu a tvrdošijnú vieru v spravodlivosť. Vieme, že hoci to chvíľami bude s ním vyzeráť beznádejne, nakoniec to dokáže: záverečná scéna je vyhradená pre zvestovateľa pravdy. Hitchcockovi celkom určite nebola cudzia schéma, ktorá príbeh neomylnne vedie k záverečnému rozuzleniu v podobe víťazstva sympatického hrdinu nad temnými silami zla, no toto víťazstvo nie je uňho inscenované ako triumf dlho potláčanej a až nakoniec naplno odhalenej pravdy. Keď v jeho príbehoch pravda vystúpi na povrch, okamžite sa tam zaradi vedľa lží, intríg a machinácií, aby sa spolu s nimi podieľala na rozohrávaní dramatickej línie. Odhalenia pravdy tu vôbec nie sú aktmi zavŕšenia, ale iba novými podnetmi v hre pravdepodobných intríg.

Tradičné upozornenie pred začiatkom filmového príbehu nám hovorí: „Všetky mená, postavy a udalosti v tomto príbehu sú vymyslené a akákoľvek podobnosť so skutočnými menami, postavami a udalosťami je čisto náhodná.“ Má to zabrániť bezprostrednému spájaniu filmu so skutočnosťou; treba zamedziť, aby niekto našiel v deji filmu zneváženie svojej vlastnej alebo blízkej osoby. Film nie je život, je to fikcia a netreba z neho odvodzovať svedectvá o skutočnosti. Aj na začiatku tohto Hitchcockovho filmu sa na plátne objaví podobné upozornenie. Možno niekde žije nejaký Vandamm a možno má zhodu okolností luxusnú vilu v blízkosti Mount Rushmora – nebolo by dobré, keby si aktivity svojho filmového menovca mohol vykladať ako obvinenia zo špionážnej činnosti v prospech nepriateľských mocností. Z tohto hľadiska je to formula, ktorá má iba právny význam a s dejom samým nesúvisí. Dá sa však uvažovať aj o inom, takpovediac, vnútornom a inverznom výklade. Pripustíme najskôr, že film má tiež svoju skutočnosť; v tomto zmysle môžeme skutočnosť priznať reklamnému odborníkovi Rogerovi Thornhillovi (má predsa sekretárku, ktorá sa k nemu primeraným spôsobom správa, rozpoznávajú ho jeho priatelia atď.), zatiaľ čo ten, za ktorého ho pokladajú, tajný agent George Kaplan filmovú skutočnosť nemá, veď si ho vymyslela tajná protišpionážna centrála. Je potom zrejmé, že Hitchcockov film toto počiatkové rozdelenie „modalít“ narúša: zo skutočných postáv sa stávajú postavy vymyslené a naopak.

Prostredníkmi, ktoré pri tomto prerode stoja, sú podobnosť a pravdepodobnosť. Tieto dve kmotry reklamných posolstiev spôsobili hneď prvý, priam osudovo závažný zvrat v Thornhillovom príbehu. Keď sa po ohlásení, že pán Kaplan sa má dostaviť k telefónu, objavil práve on, pre Vandammových chlapov sa kombinácia pravdepodobnosti a podobnosti premenila na istotu, že majú svojho človeka. Ich šéfa síce prekvapí, aký je vysoký a kultivovaný, ale bez najmenších pochybností ho pokladá za Kaplana; a keď sa tento vysoký muž odmieta priznať k menu Kaplan, je to preňho ďalšie potvrdenie, že má pred sebou skúseného agenta.

Pokiaľ ide o samého Thornhilla, ten čoskoro s prekvapením zistí, že by ho naozaj mohli pokladať za niekoho iného než v skutočnosti je. Spočiatku sa cíti urazený, že si ho mohli popliesť s takým „škrekčkom“, no vzápätí ho vývin udalostí privedie do situácie, keď pochopí, že dovolávanie sa vlastnej identity by bolo preňho veľmi nevýhodné: z krádeže

a vraždy je predsa obvinený Thornhill. Takto sa začne jeho cesta za Kaplanom. Ide do Chicaga, aby sa tam od Kaplana, za ktorého ho omylom pokladajú, dozvedel, o čo vlastne v tejto afére ide a mohol sa potom vrátiť k svojej občianskej identite. Aby sa tam dostal, aby sa s ním stretol, aby unikol nástrahám dvojnásobného prenasledovania, je nútený uchýľovať sa k praktikám agentov tajných organizácií. Paradox jeho existencie: aby dokázal, kto v skutočnosti je, musí sa správať ako niekto iný; aby svet presvedčil, že je nevinný, musí prekračovať zákon. Koniec slávnej scény, v ktorej naňho pri autobusovej zastávke uprostred polí útočí lietadlo, prináša potvrdenie Thornhillovej premeny: o tom, čo sa tu odohralo, nikomu nič nepovie, a situáciu využije na krádež auta. Tentoraz naozaj spáchal to, z čoho ho ešte prednedávnom krivo obviňovali. Pred niekoľkými dňami obhajoval svoju identitu tak, že proti podobnosti a pravdepodobnosti naliehavo zdôrazňoval pravdu. Ako vieme, márne. Teraz sa stáva reálnym dvojníkom imaginárneho agenta. Z peny podobnosti a pravdepodobnosti povstala telesná podoba agenta Kaplana. Neprekvapí nás, že po stretnutí so šéfom tajnej protišpionážnej centrály príjme úlohu agenta, a tým predbežne zavŕši proces svojej metamorfózy.

No neprekvapí nás ani to, keď sa svojmu novému šéfovi vzoprie, utečie a začne konať na vlastnú päsť. V jeho premene predsa nešlo o to, nájsť novú identitu a prijať ju so všetkými jej funkciami, služobným a spoločenským zaradením. Jeho dvojník nezmizol, naopak, stal sa jeho trvalým spoločníkom. Ak teda Thornhill prijal funkciu agenta Kaplana, tak sa z neho musí stať dvojité agent. Aj za cenu, že tým druhým, a vlastne už tretím záväzkom bude preňho ďalšie manželstvo.

Hitchcock – tvorca, ktorý do prehľadného a usporiadaného života moderných ľudí vnáša strach, nebezpečenstvo a hrôzu, dômyselný režisér konfliktov medzi pokojnou racionalitou meštianskeho života a temnými silami, čo striehnu v kútoch a čakajú na svoju príležitosť. Zaiste, ale predovšetkým inscenátor hier vo svete pravdepodobného. V tomto svete už prítomná pravda prestala mať v procese utvárania budúcnosti nadradené postavenie; je len jedným z faktorov, ktoré tu vstupujú do hry a možno sa na vzniku toho, čo bude, zúčastňuje v oveľa menšej miere ako to, čo sa na ňu len podobá. V tomto svete bude aj úspešného a spoločensky etablovaného muža sprevádzať jeho dvojník, ktorý ho z času na čas znepokojuje pripomínaním toho, čo by sa mohlo stať. V tomto svete reklamy sú len dvojité agenti.

Miroslav Marcelli